

Αποικιοκρατικές αντιλήψεις, ματαιώσεις και η απομυθοποίηση του «ευγενούς ιθαγενούς» μέσα από τα ρομαντικά κείμενα των Τοκβίλ και Μπωμόν για την Αμερική

Ελευθερία Δ. Καραγιάννη¹

Περίληψη

Ο Αλέξις ντε Τοκβίλ κατά τη διάρκεια της επίσκεψής του στην Αμερική δεν συνέταξε μόνο την παγκοσμίως αναγνωρισμένη, διαχρονική και κλασική πλέον μελέτη του *Η Δημοκρατία στην Αμερική* (1835, 1840). Δύο λιγότερο γνωστά του κείμενα που γράφτηκαν την ίδια περίοδο εν είδει προσωπικού ημερολογίου συμπληρώνουν με ένα πιο γλαφυρό και προσωπικό τόνο σημαντικές πτυχές τόσο για τα αμερικανικά δημοκρατικά ήθη κατά την προεδρία του Άντριου Τζάκσον, όσο και για τη ματαίωση που αισθάνονταν για τον αποτυχημένο γαλλικό εποικισμό, καθώς και για την απομυθοποίηση του ευγενούς ιθαγενούς, που τόσο είχε υμνηθεί ήδη από την περίοδο του Μονταίνιου, μέχρι και τον Γαλλικό Διαφωτισμό. Η παρούσα μελέτη συνιστά μία κοινωνικο-πολιτική προσέγγιση των ακόμα άγνωστων και αμετάφραστων στην Ελλάδα κειμένων του Τοκβίλ *Δεκαπέντε Ημέρες στην Ερημιά* και *Ταξίδι στη Λίμνη Ονείδα*. Συγκεκριμένα θα αναλυθεί πώς προσλαμβάνει και παρουσιάζει ο Τοκβίλ την αμερικανική φύση, το «υψηλό» και την παρακμή του ευγενούς ιθαγενούς.

Λέξεις κλειδιά: Τοκβίλ, Αμερική, φύση, ιθαγενείς, υψηλό.

---

¹ Μεταδιδακτορική Ερευνήτρια, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πανεπιστημίου Κρήτης και επισκέπτρια ερευνήτρια KU Leuven, Βέλγιο.

Εισαγωγή

Ο «Νέος Κόσμος» ήδη από την ανακάλυψή του από τους Ευρωπαίους, δεν έπαψε ποτέ να προκαλεί το ενδιαφέρον της Γαλλίας, παρά τις συνεχείς διακυμάνσεις στις μεταξύ τους σχέσεις. Ακόμα και αργότερα όταν ο Νέος Κόσμος έγινε πια Αμερική, οι δύο χώρες περνούσαν διαδοχικά από την πολιτική στήριξη, κυρίως από τη μεριά της Γαλλίας, στην εκατέρωθεν απόρριψη των κοινωνικών ηθών και την παντελή ρήξη. Οι πρώτες περιγραφές των εξερευνητών και των αναφορών¹ των ταγμάτων των Ιησουιτών αλλά και η πιο συστηματική παραγωγή λογοτεχνικών και δοκιμιακών έργων για την Αμερική,² ενημέρωναν αδιαλείπτως το γαλλικό αναγνωστικό κοινό, το οποίο φαινόταν να έλκεται και παράλληλα να απωθείται από τη μακρινή αυτή ήπειρο, ανεξάρτητα από τα προσωπικά κίνητρα του κάθε πολίτη ξεχωριστά και παρά τη μεταβαλλόμενη επικρατούσα άποψη.

Τον 19ο αιώνα, τη σκυτάλη στη Γαλλία παρέλαβε η διανοητική και πολιτική ελίτ. Δύο είναι εκείνοι οι συγγραφείς των οποίων οι περιγραφές και η μεταφερόμενη εμπειρία από την Αμερική άφησαν ισχυρό και διαχρονικό αποτύπωμα: Ο πρώτος είναι ο συγγραφέας της ρομαντικής τριλογίας *Αταλά* (1801), *Ρενέ* (1802), *Οι Νατσέζ* (1827), αλλά και του χρονικού *Ταξίδι στην Αμερική* (1828), Ρενέ Φρανσουά ντε Σατωμπριάν. Ο δεύτερος, όχι σε σπουδαιότητα, αλλά σε χρονική ακολουθία καθώς έπεται του πρώτου, είναι ο Αλέξις ντε Τοκβίλ, με την εμβριθή, πολυεπίπεδη και διάσημη μελέτη του *Περί της Δημοκρατίας στην Αμερική* δημοσιευμένη διαδοχικά σε δύο τόμους (ο Α΄ το 1835 και ο Β΄ το 1840).

Αυτό που ίσως δεν είναι τόσο ευρέως γνωστό είναι δύο ακόμα πολυσέλιδα κείμενα γραμμένα σε λιγότερο επίσημο ύφος και με έντονες επιρροές από το ρομαντικό κίνημα, τα οποία ουδόλως υστερούν ποιοτικά σε ό,τι αφορά τη διαπεραστική ματιά και το αναλυτικό πνεύμα του μεγάλου αυτού πολιτικού διανοούμενου παρόλο που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως προσωπικές εντυπώσεις, μαρτυρίες, ή ημερολογιακές σημειώσεις. Σχεδόν άγνωστη δε, είναι και η προσωπική στενή σχέση με τον αδελφικό του φίλο και συμπορευόμενο στο μεγαλόπνοο αυτό ταξίδι, τον Γκουστάβ ντε Μπωμόν, ο οποίος κατά τη διάρκεια της περιπλάνησής τους στην Αμερική, συνέταξε και

εξέδωσε μετά την επιστροφή του στη Γαλλία, το ρομαντικό δοκιμιακό μυθιστόρημα ή μυθιστορηματικό δοκίμιο *Μαρί ή Περί της Δουλείας στην Αμερική*. Το παρόν άρθρο φιλοδοξεί να αναδείξει τα λιγότερα γνωστά κείμενα του Τοκβίλ και να ρίξει ακόμα περισσότερο φως στις σκέψεις και στα συμπεράσματά του σχετικά με την αποτυχημένη γαλλική αποικιστική πολιτική, τον άναρχο και βίαιο επεκτατισμό των σκαπτανέων, τις δυσμενείς επιπτώσεις του στη φύση και στο συναίσθημα του «υψηλού» (*sublime*)³ που αυτή εγείρει, τα ορατά αποτελέσματα της «εφαρμοσμένης» δημοκρατίας, την εξαθλίωση και εξόντωση των «ευγενών ιθαγενών» (*noble savages*), καθώς και την υπόρρητη αναγωγή στην αντίστοιχη επικρατούσα κατάσταση σε ό,τι αφορούσε την αριστοκρατική τάξη στη Γαλλία.

Το ιστορικό του οδοιπορικού στην Αμερική και οι επιρροές από τον
Σατωμπριάν

Όπως αναφέρθηκε στην εισαγωγή, οι συγγραφείς – πολιτικοί διανοούμενοι εκείνοι οι οποίοι άσκησαν τη μεγαλύτερη επιρροή στη Γαλλία και έμειναν γνωστοί ως περιηγητές και μελετητές της Αμερικής και του πληθυσμού αυτής - γηγενών και εποίκων - ήταν για τους μεν πρώτους ο Σατωμπριάν, για τους δε δεύτερους ο Τοκβίλ, οι οποίοι συνδέονταν μεταξύ τους μέσω του Μαλεζέρμπ,⁴ συγγενή τόσο του Σατωμπριάν, όσο και του Τοκβίλ.⁵ Ο Μαλεζέρμπ ήταν εκείνος που είχε παρακινήσει το 1791 τον Σατωμπριάν να επισκεφθεί την Αμερική, και να προσπαθήσει να ανακαλύψει το θρυλικό «Βορειοδυτικό Πέρασμα».⁶ Η συγγραφική παραγωγή των έργων που προέκυψαν από αυτήν την επίσκεψη, οι καταγεγραμμένες μαρτυρίες για τον αμερικανικό εξωτισμό, τη φύση και τους ιθαγενείς, αλλά και η πολιτική σκέψη του Σατωμπριάν, άσκησαν μεγάλη επίδραση στον Τοκβίλ. Συγκεκριμένα ο Γάλλος ιστορικός Μαρκ Φουμαρολί (Fumaroli 2003), ισχυρίζεται ότι στον Α' τόμο της *Δημοκρατίας στην Αμερική* μπορούμε να παρατηρήσουμε εμφανείς επιρροές από το *Ταξίδι στην Αμερική* του Σατωμπριάν. Αντίστοιχα το *Παλαιό Καθεστώς και η Επανάσταση* περιέχει ιδέες που είχαν ήδη αναπτυχθεί στα *Λογοτεχνικά και Πολιτικά Σύμμεικτα* (1850)⁷, ενώ το *Δεκαπέντε Ημέρες στην Ερημιά* (1861) παρουσιάζει αναλογίες

αφενός με το κεφάλαιο «Μία Νύχτα με τους Άγριους της Αμερικής» από το έργο *Δοκίμιο για τις Επανάστασεις* (1797) και αφετέρου με το κεφάλαιο «Ημερολόγιο Χωρίς Ημερομηνία» του έργου *Ταξίδι στην Αμερική* (1827) (Fumaroli 2003).

Ο Τοκβίλ, επηρεασμένος από τα κείμενα του συγγενή του και εν μέσω πολιτικών αναταραχών μετά την Επανάσταση του Ιουλίου (*Trois Glorieuses*) το 1830, εξασφαλίζει χρηματοδότηση από τη Γαλλική Κυβέρνηση για να ταξιδέψει στην Αμερική με σκοπό να μελετήσει μαζί με τον επιστήθιο φίλο του και ομοϊδεάτη Γκουστάβ ντε Μπωμόν, το σωφρονιστικό σύστημα της χώρας. Ο πραγματικός όμως λόγος της αναχώρησής τους ήταν η ενθρόνιση του «Βασιλιά των Γάλλων» Λουδοβίκου-Φίλιππου, ο οποίος ανήκε στον Οίκο της Ορλεάνης και η έναρξη της περιόδου της Μοναρχίας του Ιουλίου. Αν και οι δύο σύντροφοι είχαν ορκιστεί υπακοή στον νέο βασιλιά, ήταν γνωστό ότι τόσο οι ίδιοι όσο και οι οικογένειές τους, ήταν υποστηρικτές του Οίκου των Βουρβόνων. Φοβόντουσαν λοιπόν ότι θα υπήρχαν ενδεχομένως δυσμενείς επιπτώσεις στην καριέρα τους ή ακόμα και στην ζωή τους λόγω των πολιτικών τους πεποιθήσεων. Η αποστολή τους στην Αμερική, η οποία διήρκησε από τον Μάιο του 1831 μέχρι τον Φεβρουάριο του 1832 είχε ως αποτέλεσμα την έκδοση τριών έργων: Το *Περί του Σωφρονιστικού Συστήματος των Ηνωμένων Πολιτειών και της Εφαρμογής του στη Γαλλία* (1833) με συνυπογράφοντες τους Τοκβίλ και Μπωμόν, το υβριδικό μυθιστόρημα *Μαρί ή Η Δουλεία στις Ηνωμένες Πολιτείες* (1835) του Μπωμόν, το οποίο κινείται ανάμεσα στη λογοτεχνία και τον δοκιμιακό λόγο, και η πολύ δημοφιλής και κλασική πλέον μελέτη *Η Δημοκρατία στην Αμερική* (1835, 1840) του Τοκβίλ.

Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της παραμονής του στην Αμερική, ο Τοκβίλ συγγράφει επίσης ένα ολιγοσέλιδο κείμενο με τίτλο *Ταξίδι στη Λίμνη Ονείδα* (1861) και ένα περισσότερο εκτενές, το *Δεκαπέντε Ημέρες στην Ερημιά*. Το πρώτο περιγράφει τη μονοήμερη επίσκεψη των δύο φίλων στη Λίμνη Ονείδα και συγκεκριμένα στο μικρό και απομονωμένο «Νησί του Γάλλου» (L' île du Français) στις 8 Ιουλίου 1831. Το δεύτερο αποτυπώνει με κάθε λεπτομέρεια τις εμπειρίες του ίδιου και του Μπωμόν, από τη διαδρομή Νητρόιτ - λίμνη Ήρι - Κλίβελαντ - Πόντιακ - Σάγκινουο στο διάστημα από τις 9 έως τις 29 Ιουλίου 1831. Ο Τοκβίλ σχεδίαζε το 1840 να συμπεριλάβει το *Δεκαπέντε Ημέρες στην*

Ερημιά στο τέλος του Β' τόμου της *Δημοκρατίας στην Αμερική*, με τον ίδιο τρόπο που είχε εντάξει και ο Σατωμπριάν στο *Δοκίμιο για τις Επαναστάσεις*, το κεφάλαιο «Μία Νύχτα με τους Άγριους της Αμερικής». Ωστόσο τα δύο αυτά κείμενα, εκδόθηκαν για πρώτη φορά το 1860 με πρωτοβουλία του Μπωμόν, ένα χρόνο μετά το θάνατο του Τοκβίλ.

Η πολιτική αισθητικοποίηση της αμερικανικής φύσης και του *υψηλού*

Το *Ταξίδι στη Λίμνη Ονείδα* και το *Δεκαπέντε Ημέρες στην Ερημιά*, μας αποκαλύπτουν μία άλλη πλευρά του Τοκβίλ, περισσότερο συναισθηματική, εσωτερική και υπαρξιακή. Θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν και ως λογοτεχνικά, με έκδηλη επιρροή τόσο από το ρεύμα του ρομαντισμού, όσο και από τον θεϊσμό.⁸ Ο συγγραφέας – ήρωας, απομονώνεται στη φύση παρασυρόμενος από εσωτερικές ενορμήσεις, έντονα συναισθήματα μελαγχολίας και νοσταλγίας ταυτόχρονα, απ' αυτό που οι Γάλλοι ονόμαζαν *Mal du siècle* και οι Γερμανοί *Weltzschmerz*. Αυτοεξόριστος πλάνης αναζητά μυστικιστικές και μεταφυσικές ενδείξεις, το θείο μέσα στην αμερικανική άγρια ερημιά. Επιθυμεί να συναντήσει το «φυσικό» παρελθόν, τον φυσικό άνθρωπο, τα απομεινάρια του γαλλικού εποικισμού, και ταυτόχρονα να επικοινωνήσει με το Υπέρτατο Ον, το οποίο σύμφωνα με τη Φυσική Θρησκεία βρίσκεται μέσα στη φύση και στην αρμονία της. Ο Τοκβίλ, φορέας ενός ιστορικού παρελθόντος, με μακρά παράδοση, αναζητά τις πολιτισμικές ρίζες του νέου αμερικανικού έθνους, τις οποίες ταυτίζει με τον αμερικανικό εξωτισμό. Παράλληλα θα επιδοθεί σε μία ασθματική αναζήτηση των τελευταίων ευγενών ιθαγενών αλλά και των τελευταίων ευγενών Γάλλων εποίκων, μέσα σε ένα πλαίσιο αχρονίας και ιστορικής ασυνέχειας που παραπέμπει σε μια Εδεμική, προ-κοινωνική κατάσταση, στον κόσμο εν τη γενέσει του. Είναι έκδηλη και στα δύο του κείμενα η εσωτερική αναταραχή, η έκσταση και το δέος που νιώθει μέσα στην αμερικανική άγρια φύση, τα οποία μεταφράζονται σε συμπαντική αγωνία μπροστά στην απόλυτη απομόνωση, τη σιωπή, το σκοτάδι και την αίσθηση μιας συνεχούς αόρατης απειλής. Η απόσυρση αυτή για τον Τοκβίλ και τον

Μπωμόν, οι οποίοι είναι βαθιά θρησκευόμενοι, ισοδυναμεί με μια μορφή ασκητισμού και την αναζήτηση μίας νέας «ηθικής γεωγραφίας» (Adler 2006 :27).

Αν και ο Τοκβίλ δεν αναφέρει πουθενά τον Έντμουντ Μπερκ, ωστόσο η βιωματική του εμπειρία μας παραπέμπει στο έργο του τελευταίου, *Περί του Υψηλού και του Ωραίου* (1757). Η έννοια του το υψηλού (*sublime*) στον Μπερκ είναι συνδεδεμένη όχι με το ωραίο, αλλά με τον τρόμο, τον πόνο και τον κίνδυνο. «Οτιδήποτε είναι σε θέση να προκαλέσει τρόμο, μπορεί να αποτελέσει θεμέλιο του υψηλού» (Burke 2016 :219). Ο τρόμος προκαλεί ένα είδος «θετικού πόνου» (Burke 2016 :122) ως αποτέλεσμα της πλήρους κοινωνικής απομόνωσης και της απόλυτης μοναξιάς. Ο ίδιος αναφέρει ότι "αν συγκρίνουμε την ηδονή που απορρέει από τη γενική κοινωνία και τον πόνο που απορρέει από την απόλυτη απομόνωση, ο πόνος είναι η κυρίαρχη ιδέα" (Burke 2016: 123). Ο τρόμος και ο πόνος που προκαλείται, μπορούν να εντοπιστούν στο σκοτάδι, ή στη δύναμη που ασκούν ο Θεός και ο μονάρχης, στην έλλειψη (π.χ. του φωτός, του πολιτισμού, του ανθρώπου), στην απεραντοσύνη, στη διαδοχή, στην ομοιομορφία, στις δυσκολίες, στην αγωνία, στην απειλή και στη συμπίνα. Η μαρτυρία λοιπόν του Τοκβίλ από την πορεία του στις αχανείς εκτάσεις της αμερικανικής ερημιάς και των ατελείωτων δασικών εκτάσεων, συνοψίζει όλα όσα ο Μπερκ αποκαλεί *υψηλό*.

Στα κείμενα του Τοκβίλ κυριαρχούν οι λεπτομερείς περιγραφές των τοπίων και των συναισθημάτων που αυτά προκαλούν, γεγονός που ενίοτε υποδηλώνει την επιθυμία κάποιου να εκφράσει ένα πειστικό επιχείρημα (Le Scanff 2007: 6). Από τον παραδείσιο χώρο *locus amoenus* της αμερικανικής τριλογίας του Σατωμπριάν, μετατοπιζόμαστε στο εφιαλτικό τοπίο *locus horridus*⁹ του Τοκβίλ, ταυτόχρονα θελκτικό και απειλητικό, ιερό και βέβηλο, προ-κοινωνικό αλλά και βαθιά πολιτικό, ένα χώρο που συμπεριλαμβάνει την αμαρτία και τον εξαγνισμό, το χάος και τη δημιουργία, την τάξη και την αταξία, το μεταφυσικό και το απτό (Le Scanff 2007 :10-11). Ο Τοκβίλ περιπλανιέται μέσα σε ένα περιβάλλον απόκοσμο, απέραντο και ατελές, όπου η δύναμη της φύσης εκδηλώνεται μεγαλόπρεπα. Όλες οι αισθήσεις του Τοκβίλ είναι οξυμμένες, ενώ οι εξωτερικές συνθήκες αντικατοπτρίζουν την δική του ψυχική

κατάσταση, την ιδιαίτερη ευαισθησία και μελαγχολία στην οποία έχει περιέλθει, καθ' ομοίωση των ρομαντικών ηρώων. Υπ' αυτήν την έννοια «*το τρομακτικό τοπίο μετατρέπεται σε έναν προνομιακό χώρο καθώς επαν-ερμηνεύεται ρητά ή υπόρρητα υπό το πρίσμα του υψηλού*» (Le Scanff 2007 :18).

Και στα δύο δοκίμια, αλλά κυρίως σε αρκετά σημεία του κειμένου *Δεκαπέντε Ημέρες στην Ερημιά*, υφέρπει μία «Αποκαλυπτική» ρητορική και μία εσχατολογικού τύπου πρόσληψη της βιωμένης ή και φαντασιακής πραγματικότητας που καταγράφεται με ένταση. Διαισθανόμαστε ότι ο Τοκβίλ αποπειράται να αποτυπώσει το τέλος, τόσο με την αριστοτελική έννοια του σκοπού αποδιδόμενου στις επιδιώξεις των σκαπανέων που προωθούνται ταχύτατα, όσο και με την έννοια της καταστροφής και της χρονικής εκείνης στιγμής όπου συντελούνται κοσμογονικές μεταβολές και επικρατεί χάος (Gunn & Beard 2000: 271). Ο Γάλλος παρατηρητής - αναχωρητής βρίσκεται σε ένα συγκεκριμένο γεωγραφικό και χρονικό σημείο όπου ως υποκείμενο μένει εκστατικό και αδύναμο μπροστά σε κάτι που το ξεπερνάει και που δεν μπορεί να το ελέγξει.

Το *υψηλό* για τον Τοκβίλ όπως και για τον Μπερκ, προκαλεί τον περιορισμό, την οριοθέτηση, την αυτο-εξουδετέρωση και παράλληλα την αυτο-εξύψωση του υποκειμένου (Ryan 2001: 266-267). Η αυτο-εξουδετέρωση έγκειται στη διαπίστωση του Τοκβίλ αναφορικά με την ένταση και την ταχύτητα της γεωγραφικής εξάπλωσης της αμερικανικής δημοκρατίας και της ισοπεδωτικής ισότητας που αυτή επιφέρει. Οφείλεται επίσης στην πικρία του για την αποτυχημένη αποικιακή πολιτική της χώρας του, η οποία είχε σαν αποτέλεσμα την απώλεια των εκτάσεων της Γαλλίας στο αμερικανικό έδαφος.¹⁰ Άλλωστε η εξωτική γεωγραφική λογοτεχνία αρκετά συχνά υπονοεί αποικιακή – γεωπολιτική φαντασίωση και ενίοτε ματαίωση (Shaun 1993). Επιπρόσθετα, προς μεγάλη απογοήτευση τόσο του Μπωμόν όσο και του Τοκβίλ, οι οποίοι διακατέχονταν από βαθιά καθολική πίστη, η κατίσχυση του προτεσταντισμού καθιστούσε αδύνατη την εξάπλωση του καθολικού δόγματος στην Αμερική, ενώ η εξόντωση των εκτοπισμένων ινδιάνικων φυλών, που αγωνίζονταν πλέον για την επιβίωσή τους αποδυνάμωσαν τις πρακτικές εκκαθολικισμού τους από τους Γάλλους μοναχούς. Η αυτο-εξύψωση από την άλλη μεριά, απορρέει από

την κατανόηση, τη διανοητική και ηθική κατάκτηση του υψηλού της αμερικανικής φύσης, την οποία ο Μπωμόν και ο Τοκβίλ, ταύτιζαν με τις έννοιες «πατρίδα» και «παράδοση».

Για τον Τοκβίλ και τον Μπωμόν λοιπόν, οι απειλητικές και απρόβλεπτες δράσεις της αμερικανικής φύσης οι οποίες δημιουργούσαν τρόμο (Doak 2008 :13), συνιστούσαν παράλληλα τον συνδετικό κρίκο με το *υψηλό*. Αποτελούσαν τη ζωντανή μαρτυρία του μόνου οργανικού και ιστορικού παρελθόντος της αμερικανικής ηπείρου. Το τσεκούρι του σκαπανέα πάνω στους κορμούς των δέντρων, ηχούσε στ' αυτιά τους όπως η γκιλοτίνα για τους ευγενείς, τους κληρικούς και τους βασιλόφρονες κατά την περίοδο του Τρόμου στη Γαλλία. Και για τους δύο Βουρβονιστές, οι δομές του Παλαιού Καθεστώτος και οι εκπρόσωποί του ήταν συνδεδεμένα με το δέος που προκαλούσε η Μοναρχία και ο καθολικισμός, με τη φεουδαρχία, το συλλογικό, το οργανικό, το αμετάβλητο, τις παραδόσεις και τις υψιπετείς αναζητήσεις. Για τους Αμερικανούς αντίθετα, η πράξη αυτή ήταν προϋπόθεση για την απόκτηση εθνικής ταυτότητας, και παράλληλα χαρακτηριστικό γνώρισμα της προόδου, του πολιτισμού και των ίσων ευκαιριών της χώρας τους.

Και στα δύο δοκίμια του Τοκβίλ, αλλά κυρίως στο *Δεκαπέντε Ημέρες στην Ερημιά*, οι λέξεις *μοναξιά* (*solitude*) και *σιωπή* (*silence*), επαναλαμβάνονται αρκετές φορές, υποδεικνύοντας όχι μόνο μια ρομαντική και μεταφυσική κατάσταση, αλλά τον τρόπο με τον οποίο η δημοκρατία στην Αμερική διαταράσσει και μετασχηματίζει αυτήν τη μεταφυσική απομόνωση και την ιερή σιωπή (Paltieli 2016 :189). Η πορεία των Μπωμόν και Τοκβίλ προς την απόλυτη ησυχία και την απόσυρση, είναι αντίστροφη από αυτήν των σκαπανέων. Οι πρώτοι, όπως και ο Σατωμπριάν πριν απ' αυτούς, είχαν καταφύγει στην ερημιά για να απομονωθούν από τον πολιτισμό, ενώ οι δεύτεροι μεταφέρουν επίμονα και προσχεδιασμένα τον πολιτισμό στην άγρια ερημιά των ατελείωτων αμερικανικών δασών (Paltieli 2016 :189).

Είναι χαρακτηριστικές οι περιγραφές του Τοκβίλ για τις μικρές αυτοσχέδιες ξύλινες καλύβες (*log houses*). Το εσωτερικό των εφήμερων και πρόχειρων αυτών κατοικιών αντανακλά έναν βαλσαμωμένο εξωτισμό, έναν ξεπεσμένο αγγλικό πολιτισμό, μια υποβαθμισμένη αισθητική και μια έλλειψη

δέσμευσης. Η κατάκτηση του εξωτισμού και αυτού που οι Αμερικανοί αποκαλούν *wilderness*, η επιβίωση μέσα σε αντίξοες συνθήκες, και η καλλιέργεια της γης ήταν βασισμένες στο αγροτικό όραμα του Τόμας Τζέφερσον και συνιστούσε απαραίτητη προϋπόθεση για τη λειτουργία της αμερικανικής δημοκρατίας. Μέσω της κατάκτησης της άγριας φύσης, το αμερικανικό έθνος μπορούσε πλέον να περάσει από τη μυθική στην οργανική του διάσταση και να αποκτήσει υπόσταση (Marienstras 1976 :209). Η ποιμενική ιδεολογία και το αγροτικό όραμα έτσι όπως περιγράφονταν στις *Σημειώσεις για την Πολιτεία της Βιργινίας* (1785) του Τζέφερσον, δίνουν το πράσινο φως για την εντατική καλλιέργεια της γης και τη δημιουργία ενός καπιταλιστικού συστήματος βασισμένου στη γεωργική εκμετάλλευση, μέσω του οποίου θα εξασφαλιζόταν η κοινωνική και πολιτική σταθερότητα της χώρας (Sweet 1994 :59).

Κατά τη διάρκεια της παραμονής τους μέσα στην άγρια ερημιά των αμερικανικών δασών οι δύο σύντροφοι θα βρεθούν αντιμέτωποι με δύο είδη μοναξιάς: Τη μοναξιά ως αναγκαία συνθήκη απόκτησης περιουσίας από τους Αμερικανούς σκαπανείς, και τη μοναξιά ως έναυσμα για ονειροπόληση και πνευματική ανύψωση από τους ίδιους. Οι Γάλλοι αριστοκράτες διαπιστώνουν ότι για τους Αμερικανούς ο εξωτισμός συνιστά το πλαίσιο εντός του οποίου ξεδιπλώνεται ο ατομικισμός, ως αδιαφορία απέναντι στους άλλους, ως αναδίπλωση στην ιδιωτική σφαίρα, και ως πάθος για τις υλικές απολαύσεις.¹¹ Συναντούν σκαπανείς οι οποίοι ενδιαφέρονται για τα ανθρώπινα έργα στη φύση και όχι για τα έργα της φύσης, αναπτύσσοντας με τη μοναξιά μία σχέση περισσότερο εργαλειακή παρά διανοητική. Ο επίδοξος ιδιοκτήτης απομονώνεται στα άγρια δάση και αποδεικνύεται ανθεκτικός στις δυσκολίες, τις κακουχίες και τους κινδύνους, προκειμένου να καλλιεργήσει τον πολιτισμό και στη συνέχεια τον πλουτισμό. Το κίνητρό του δεν είναι ο ηρωισμός της γαλλικής παράδοσης προσανατολισμένος στην αρετή,¹² αλλά το κέρδος. Η συνεχής μετακίνηση σε αυτήν την περίπτωση δεν αφορά καθόλου μια νοητική και πνευματική περιπλάνηση, αλλά προέλαση και κατάκτηση. Αντίστοιχα η αδιάλειπτη κοπή των δέντρων συνιστά ρήξη με ένα βάρβαρο παρελθόν, τη

δυναμική πορεία προς το πολλά υποσχόμενο μέλλον και την επέκταση των αμερικανικών συνόρων.

Οι σκαπανείς, εμπνεόμενοι από τον Τζέφερσον, όφειλαν να δαμάσουν το χάος, την αταξία και την αγριότητα της φύσης (Valsania 2004 :628), ανοίγοντας δρόμο μέσα στα δυσπρόσιτα δάση, και σφραγίζοντας έτσι την επιβολή, την εγκαθίδρυση και την κυριαρχία του αμερικανικού έθνους. Η εντατική καλλιέργεια της γης εξασφάλιζε την επικράτηση της λευκής φυλής έναντι των ιθαγενών και παράλληλα την πολιτική σταθερότητα που τόσο πολύ είχε ανάγκη η Αμερική λόγω του ανομοιογενούς πληθυσμού της. Η «έγγεια» ιδιοκτησία εκτός από δικαίωμα φυσικό (Λοκ 1990 :104) και κοινωνικό (Ρουσσώ 2006 :69),¹³ αποτελούσε ουσιαστικά το μόνο μέσο να αφομοιωθεί κάποιος από έναν κατ' εξοχήν ανομοιογενή πληθυσμό, να αποκτήσει κύρος, και να κερδίσει τον σεβασμό μέσα από την επιτυχία, νοούμενη ως υλική συσσώρευση και πλουτισμό. Η απομόνωση, η αυτάρκεια και η επιδίωξη του ατομικού συμφέροντος, δεν ήταν μόνο απόρροια του ατομικισμού που τόσο πολύ είχε ενθαρρυνθεί από τον Τζάκσον και τόσο έντονα κατακριθεί από τον Τοκβίλ,¹⁴ αλλά και χαρακτηριστικά μιας εθνικής ταυτότητας.

Στα μάτια των Γάλλων παρατηρητών, η φύση αντιστεκόταν εις μάτην μπροστά στην καταστροφική επέλαση του δυτικού πολιτισμού. Ο Τοκβίλ μιλάει για την κοπή των δέντρων με όρους βασανισμού και καταστροφής: αποκομμένα, φλεγόμενα, ακρωτηριασμένα, χτυπημένα, εξαφανισμένα, ξεριζωμένα, καμένα, συντρίμια. Τόσο για τους δύο Γάλλους επισκέπτες, όσο και για τον Σατωμπριάν, τα δέντρα αντικατόπτριζαν την πιο αρχαία παρουσία στην Αμερική, τους «φυσικούς» προγόνους, τα οστά ενός πολύ παλιού κόσμου, *«παιδιά της γης και της ελευθερίας, μητέρα κάθε ανθρώπινης κοινωνίας: αυτό αξίζει όσο τα μνημεία και οι πρόγονοι»* (Chateaubriand 1838 :43). Η καταστροφή λοιπόν των τεράστιων δασικών εκτάσεων συνιστούσαν γι' αυτούς μία καθαρή λεηλασία, ύβρη και ασέβεια προς το παρελθόν, την ιστορία και τους «φυσικούς» προγόνους των κατοίκων της Αμερικής.

Τ' απομεινάρια δύο παράλληλων Ιστοριών: Αναζητώντας τα ίχνη των «ευγενών», Γάλλων και Ιθαγενών

Στην προηγούμενη ενότητα εξετάστηκε ο τρόπος με τον οποίο ο Τοκβίλ, όπως και ο Σατωμπριάν πριν απ' αυτόν, αναγνώρισε και αισθάνθηκε στην αμερικανική φύση τη διαπεραστική δύναμη του *υψηλού*, έτσι όπως την είχαν περιγράψει αφενός οι Γάλλοι θεϊστές και αφετέρου με τρόπο διαφορετικό ο Άγγλος συντηρητικός φιλόσοφος Έντμουντ Μπερκ. Η συνέπεια της μεταφυσικής αυτής «επικοινωνίας», ως εμπειρία *τρόμου* και δέους απέναντι σε κάτι που δεν το βλέπει κάποιος αλλά το αντιλαμβάνεται με όλες του τις αισθήσεις, δεν ήταν μόνο η εμπειρία του μεγαλειώδους και του υπερβατικού, αλλά και η πολιτικοποίησή του. Πολιτικοποίηση με την έννοια της πρόσληψης του εξωτισμού, συμπεριλαμβανομένης της φύσης, αλλά και των ιθαγενών που διαμένουν σε αυτήν ως τα μόνα απτά και αποδεκτά στοιχεία μιας «αρχαϊκής παράδοσης» οι μόνες αποδείξεις μιας «γνήσιας», «εθνικής» Ιστορίας της Αμερικής. Η άφιξη των σκαπανέων και οι ριζικές παρεμβάσεις τους στο φυσικό και εδεμικό τοπίο με σκοπό την μετατροπή του σε καλλιεργήσιμες γαίες (αποψίλωση δασών, εκδίωξη των ιθαγενών, μετάλλαξη του οικοσυστήματος) στο πλαίσιο της ανάπτυξης μιας αγροτικής οικονομίας και μιας σαφούς εθνικής πολιτικής, ισοδυναμούσε για τον Τοκβίλ με ένα πρόωρο και άδοξο τέλος της αμερικανικής ιστορίας, πριν καν ακόμα αυτή εκκινήσει. Ένα τέλος το οποίο ταύτιζε με αυτό της γαλλικής αριστοκρατίας ως προς την εξάλειψη των παραδοσιακών θεσμών, αρχών και αξιών, της κοινότητας και του ένδοξου ιστορικού παρελθόντος, λόγω της εγκαθίδρυσης μίας νέας τάξης πραγμάτων η οποία παραχωρούσε την πρωτοκαθεδρία στην ομοιογένεια, το οικονομικό κέρδος και τον ατομικισμό.

Παρά την πεποίθησή του για το μη αναστρέψιμο της εξάπλωσης του δημοκρατικού πολιτεύματος και του μετασχηματισμού του κοινωνικο-οικονομικού συστήματος που αυτό συνεπάγεται, εκείνος επιμένει να αναζητά τα ίχνη των «τελευταίων ευγενών» στην Αμερική, όχι μόνο των Γάλλων, αλλά και των ιθαγενών. Το ταξίδι στη Λίμνη Ονείδα δεν αποτελούσε παρά την εκπλήρωση ενός ονείρου, την πραγματοποίηση μιας κοινής φαντασίωσης του

Τοκβίλ και του Μπωμόν. Η συγκίνηση του πρώτου είναι διάχυτη στο κείμενο καθώς περιγράφει βήμα προς βήμα την αναζήτηση κάποιου αποτυπώματος από τους εξόριστους ευγενείς συμπατριώτες του που διέμεναν στο ερημικό και απομονωμένο νησί στη μέση της Λίμνης. Στις τρεις μόλις σελίδες παρουσιάζονται αρκετά θρησκευτικά, πολιτισμικά και εθνικά σύμβολα της Γαλλίας, που μαρτυρούν την παρουσία της γαλλικής αριστοκρατίας, αλλά και την αποτυχία της να επιβιώσει και να ακμάσει στο αμερικανικό έδαφος. Ο Τοκβίλ χωρίς να κατονομάζει το νησί, επαναλαμβάνει την εμπειρία της αναζήτησης αυτής εντάσσοντάς την στον Α' Τόμο της *Δημοκρατίας στην Αμερική*.¹⁵

Οι δύο συνοδοιπόροι είχαν διαβάσει το μυθιστόρημα της Γερμανίδας Σοφί Φον Λαρός *Ταξίδι στη Λίμνη Ονείδα* (1798), το οποίο περιέγραφε την ζωή μιας αυτοεξόριστης οικογένειας Γάλλων ευγενών που ταξιδεύει μέχρι την Αμερική για να αποφύγει τα έκτροπα της Γαλλικής Επανάστασης και επιθυμούσαν να διαπιστώσουν αν υπήρχαν ακόμα κάποια ίχνη των συμπατριωτών τους, από τους οποίους σύμφωνα με τον θρύλο της περιοχής, δεν επιβίωσε κανείς. Η χρονική στιγμή ωστόσο που επιλέγεται για την επίσκεψη στο Νησί των Γάλλων, δεν είναι τυχαία. Συμπίπτει με τη Μοναρχία του Ιουλίου η οποία στήριζε τις Συνταγματικές αρχές και τις φιλελεύθερες ιδέες της αστικής τάξης. Ο Τοκβίλ προβληματίζεται για την τύχη της αριστοκρατίας και του κλήρου, δύο τάξεις οι οποίες προσπαθούν να κρατηθούν και πάλι όρθιες μετά την Επανάσταση του 1830.

Σε ό,τι αφορά το ταξίδι με προορισμό το Σάγκινοου ο Τοκβίλ είχε στο μυαλό του - όπως αναφέρει εξάλλου στην αρχή του δοκιμίου του *Δεκαπέντε Ημέρες στην Ερημιά* - τα έργα του εξ αγχιστείας συγγενή του Σατωμπριάν, καθώς και του δημοφιλούς Αμερικανού συγγραφέα Τζέιμς Φένιμορ Κούπερ.¹⁶ Τόσο ο Τοκβίλ, όσο και ο Μπωμόν ένιωθαν την ανάγκη να μελετήσουν την Αμερικανική κοινωνία στην εξέλιξή της σε όλα τα στάδια, από τον πιο «άγριο» μέχρι τον πιο «πολιτισμένο» άνθρωπο. Ωστόσο, όπως καταγράφουν οι ίδιοι στα κείμενά τους, όχι μόνο δεν συνάντησαν την εξελικτική ποικιλότητα που έψαχναν, αλλά αντιθέτως ήρθαν αντιμέτωποι σε κάθε τους βήμα και σε κάθε τους σταθμό με την ομοιομορφία του αμερικανικού ήθους, απόρροια του

πνεύματος της γενικευμένης ισότητας που επικρατούσε κατά την περίοδο της Τζακσονικής προεδρίας.¹⁷

Ο Κούπερ υπήρξε ο κατεξοχήν αφηγητής της «wilderness», δηλαδή της αμερικανικής ερήμου, και των περιπετειών που βιώνουν τα άτομα μέσα σ' αυτήν. Στη διάρκεια της ζωής του εξέδωσε μια πληθώρα μυθιστορημάτων από τα οποία αυτό που σημείωσε τη μεγαλύτερη επιτυχία και επηρέασε τον Τοκβίλ ήταν το πολύ γνωστό *Ο Τελευταίος των Μοϊκανών* (1826). Κεντρικός ήρωας των έργων του Κούπερ είναι ο Νάπτου Μπάμπο, ο λευκός ερημίτης που ζει ανάμεσα στη φύση και στην κοινωνία, και ο πιστός ινδιάνος φίλος του Τσίγκατσκουκ. Ο Αμερικανός συγγραφέας στα μυθιστορήματά του περιγράφει την εξέλιξη της αμερικανικής κοινωνίας, τις πραγματικές συνθήκες διαβίωσης των σκαπανέων και τις επιπτώσεις της πορείας τους προς τη Δύση. Παρουσιάζει επίσης μια ψηφίδα ατόμων που κατοικούσαν στην Αμερική την περίοδο εκείνη, τον ανταγωνισμό τους για τη νομή της γης και τα όρια μεταξύ «τάξης» και «άναρχης ελευθερίας» λέξεις που παρουσιάζουν μεγάλη συχνότητα στη ρητορική του Τόμας Τζέφερσον (Collins 1966 :79).

Ο Μπωμόν με τον Τοκβίλ φρόντισαν κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους στην Αμερική, να επισκεφθούν την περιοχή Μοχόουκ, όπου εκτυλίσσεται η υπόθεση του μυθιστορήματος *Ο Τελευταίος των Μοϊκανών* (Pierson 1938 :191, Jardin 1988 :122). Αναζητώντας όμως τα ίχνη των γενναίων και υπερήφανων εναπομεινάντων Μοϊκανών, οι δύο Γάλλοι περιηγητές, δεν συναντούν παρά κάποια λίγα ερείπια και μερικούς εξαθλιωμένους ινδιάνους να ζητιανεύουν πίσω από την άμαξά τους. Η επιρροή του Κούπερ στο *Δεκαπέντε Ημέρες στην Ερημιά* είναι εντονότατη. Κατά τη διάρκεια της περιπλάνησής του ο Τοκβίλ έρχεται σε επαφή με όλες τις ομάδες των ανθρώπων που κινούνται μαζί του δυτικά, ο καθένας για τους δικούς του λόγους. Συναντά τον σκαπανέα, τον μέτοικο, τον εξαθλιωμένο και εκδιωγμένο ινδιάνο, τους μιγάδες, τους πρώιμους μεσίτες και πωλητές γης.

Τόσο ο Τοκβίλ, όσο και ο Μπωμόν, εκπλήσσονταν δυσάρεστα από το γεγονός ότι αδυνατούν να εντοπίσουν τους απογόνους μιας αρχαίας φυλής, τους σταθερούς εκείνους κατοίκους που έχουν αφήσει το στίγμα τους και τα χνάρια τους σε μία συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή. Αντιθέτως

παρατηρούσαν με τρόμο τη συνεχή έλευση οπιορτυνιστών εποίκων, με αδιευκρίνιστο παρελθόν, και με έκδηλη τη διάθεση για δημιουργία ενός μέλλοντος βασισμένου τόσο στον έλεγχο των φυσικών πόρων, όσο και στην παραγωγικότητα, ως νομιμοποιητικού μέσου του ιδιοκτησιακού καθεστώτος. Κατ' αυτόν τον τρόπο τα μεταβατικά και ενδιάμεσα στάδια κάθε εξελισσόμενου πολιτισμού έτσι όπως τον προσδιόριζαν οι ίδιοι σύμφωνα με τα εθνικά και ευρωπαϊκά πρότυπα, ήταν όχι μόνο δυσδιάκριτα, αλλά και σχεδόν ανύπαρκτα. Ο τυχοδιωκτισμός, η έντονη γεωγραφική κινητικότητα με απώτερο στόχο την εκμετάλλευση, την αρπαγή και το οικονομικό κέρδος, σηματοδοτούσαν για τους δύο Γάλλους αριστοκράτες τη σκανδαλώδη έλλειψη ηθικής δέσμευσης και αφοσίωσης σε μια υπέρτατη πατρίδα.

Η κατάκτηση όμως της αμερικανικής φύσης συμβάδιζε παράλληλα και με τον συνεχή εκτοπισμό, τον σταδιακό εκφυλισμό και την αποψίλωση των φυλών των ιθαγενών. Η άρνηση των ινδιάνων να διδαχθούν τις μεθόδους καλλιέργειας της γης, η απαλλοτρίωση των εδαφών στα οποία κατοικούσαν με βίαιο ή θεσμικό τρόπο μέσω συμφωνιών και Πράξεων Μετακίνησης (Removal Acts), κυρίως επί προεδρίας Τζάκσον, οδήγησε σε μαζικές μετακινήσεις και στην ουσιαστική «κονιορτοποίηση» τους (Κοκκινάκης 2012 :16). Το *Δεκαπέντε Ημέρες στην Ερημιά*, αποτελεί μία ζωντανή μαρτυρία για την παρακμή και την απομυθοποίηση του «ευγενούς ιθαγενούς», πού τόσο πολύ είχε εξυψωθεί από τους Γάλλους διανοούμενους του Διαφωτισμού. Η θλιβερή εικόνα του ρακένδυτου και αλλοτριωμένου από τον ευρωπαϊκό πολιτισμό ινδιάνου στο παραπάνω δοκίμιο, συμπληρώνεται από την τραγική περιγραφή του Τοκβίλ στη *Δημοκρατία στην Αμερική*, και συγκεκριμένα στο κεφάλαιο εκείνο που εξιστορείται η μετακίνηση των Τσόκτους (Choctaws),¹⁸ της πρώτης φυλής στην αμερικανική ιστορία που προχώρησε σε εκούσια εγκατάλειψη των εδαφών της με αντάλλαγμα την ανάληψη των εξόδων μετακίνησης από το κράτος, και τίτλους μόνιμης ιδιοκτησίας στην άλλη μεριά του Μισσισιππί (Satz 2002 :69-70).

Οι Γάλλοι πίστευαν ότι σε αντίθεση με τους Ισπανούς και τους Άγγλους, η δική τους αποικιακή πολιτική εφαρμοζόταν με ηπιότητα, ανθρωπισμό και σεβασμό προς τους ιθαγενείς. Θεωρούσαν τους εαυτούς τους υποστηρικτές

μιας αφομοιωτικής πολιτικής των ιθαγενών, η οποία θα επέτρεπε την αρμονική συνύπαρξη και συνεργασία σε έναν κοινό τόπο υπό τις εντολές και την εποπτεία της γαλλικής διοίκησης, αλλά και του καθολικού δόγματος (Lacan 2013 :237-238). Ο Σατωμπριάν γράφει χαρακτηριστικά στο έργο του *Αναμνήσεις Πέρα από τον Τάφο*: «*Να πούμε ότι εξ αιτίας της τιμής της πατρίδας μας και της δόξας της θρησκείας μας, οι Ινδιάνοι ήταν πολύ δεμένοι με μας. Δεν έχουν σταματήσει να μας νοσταλγούν και ένα μαύρο ράσο (ένας ιεραπόστολος) εξακολουθεί να αποτελεί αντικείμενο λατρείας μέσα στα αμερικανικά δάση. Ο άγριος εξακολουθεί να μας αγαπά κάτω από το δέντρο στο οποίο μας υποδέχθηκε για πρώτη φορά, πάνω στο έδαφος που πατήσαμε και όπου του εμπιστευτήκαμε τους τάφους μας*» (Chateaubriand 1989 :496). Ωστόσο ο γαλλικός αποικισμός απέτυχε να επικρατήσει έναντι του αγγλικού και του ισπανικού όχι μόνο λόγω της απώλειας των γαλλικών εδαφών στην Αμερική, αλλά και για λόγους που είχαν να κάνουν κυρίως με την έλλειψη στήριξης από την κεντρική εξουσία, με την απουσία συγκροτημένης αποικιακής πολιτικής και τον ισχύοντα συμπαγή γαλλικό πληθυσμό στις γαλλικές κτήσεις (Lounissi 2006).¹⁹ Οι εικόνες του Τοκβίλ για τους ιθαγενείς μας απομακρύνουν πολύ από την εξιδανικευμένη εικόνα των μοναχών στις Αναφορές που τους παρομοίαζαν τότε με τους αρχαίους Έλληνες λόγω της σωματικής τους ρώμης και ομορφιάς και τότε με τους μάρτυρες της Εκκλησίας, λόγω της αντοχής τους στις κακουχίες και στον σωματικό πόνο.

Ο Μονταίνιος στα *Δοκίμιά* του (1580) και ειδικά στα κεφάλαια «Περί Κανιβάλων» και «Περί Μετριοπάθειας» διατύπωνε ότι οι ιθαγενείς είναι όπως τα άγρια φρούτα, ούτε άγριοι, ούτε βάρβαροι, αλλά αμόλυντοι και αγνοί (Montaigne 2003: 275-276). Επίσης πριν τον Ρουσσώ, ο Βαρώνος ντε Λαοντάν στο έργο του *Περίεργοι Διάλογοι Μεταξύ του Συγγραφέα και Ενός Σκεπτόμενου Άγριου με Κοινό Νου που Έχει Ταξιδέψει* (1703), περιγράφει για πρώτη φορά έναν δυτικό να συνομιλεί με τους ιθαγενείς, δίνοντας έμφαση στην απουσία των παθών ανάμεσα στις ινδιάνικες φυλές, στην έλλειψη της κοινωνικής ιεράρχησης και σχέσεων υποταγής, στην αγάπη τους για την ελευθερία και την ισότητα. Ο Λαοντάν μέσα από το έργο του αποκηρύσσει τον πολιτισμό και την ιδιοκτησία, θεωρώντας τα ως τα κατ' εξοχήν αίτια των δεινών που υφίσταται η

ανθρωπότητα (de Lahontan 2005). Μερικά χρόνια αργότερα, το 1755, και μέσω της *Πραγματεία περί της Καταγωγής και των Θεμελίων της Ανισότητας Ανάμεσα στους Ανθρώπους*, ο Ρουσσώ, πιθανολογούμε επηρεασμένος από τον Λαοντάν, θα μιλήσει για τις συνθήκες απόλυτης ισότητας, ανεξαρτησίας, γαλήνης, αγνότητας και συμπόνιας που απολαμβάνει ο άνθρωπος στη φύση πριν εισέλθει στην κοινωνία (2006). Τη ρητορική γύρω από την έμφυτη καλοσύνη και σοφία του ευγενούς ιθαγενούς, έρχονται να συμπληρώσουν ο Ντιντερό και ο Κοντορσέ. Το κείμενό του Ντιντερό *Συμπλήρωμα στο Ταξίδι του Μπουγκενβίλ* (1772) συνιστά ένα μανιφέστο υπέρ των ιθαγενών και των ηθών τους, εκθειάζοντας τον φυσικό τρόπο ζωής και τη ροπή της φύσης προς το καλό και το δίκαιο (Diderot 2006 :75-137). Ο Κοντορσέ μέσα από το βιβλίο του *Σχεδιάσμα για έναν Ιστορικό Πίνακα* (1795), στηρίζει όπως και οι προηγούμενοι στοχαστές το φυσικό δικαίωμα της ισότητας, και κατακρίνει τον φανατισμό και την απληστία που στάθηκαν αιτία για την κακομεταχείριση των ιθαγενών (Condorcet 2006 :121, 128).

Στον αντίποδα βρισκόντουσαν οι υποστηρικτές της θεωρίας του κλιματικού ντετερμινισμού, όπως οι Μπουφόν, ντε Πόου, Μοντεσκιέ, και Βολταίρος, οι οποίοι ήταν πεπεισμένοι ότι οι κλιματικές συνθήκες επηρεάζουν τη σωματική διάπλαση, τη φυλετική εξέλιξη, τα ήθη και τον χαρακτήρα των ανθρώπων.²⁰ Θεωρούσαν ότι στο Βόρειο ημισφαίριο μπορούσαν να εντοπιστούν ανώτερα είδη φυλών, φυτών και ζώων, σε σχέση με την Αμερική της οποίας οι κάτοικοι, όπως και έποικοι, η χλωρίδα και η πανίδα παρουσίαζαν εκφυλιστικά χαρακτηριστικά. Οι παραπάνω ήταν επίσης αρκετά επικριτικοί με τους ιθαγενείς τη νομαδική ζωή και το κυνήγι, θεωρώντας ότι αυτός ήταν τρόπος ζωής που χαρακτήριζε τους απολίτιστους πληθυσμούς. Ο Βολταίρος ειδικά, πίστευε ότι οτιδήποτε βρίσκεται έξω από τον πολιτισμό είναι ζώωδες και βάρβαρο.²¹

Στη Γαλλία ο "ευγενής άγριος", που τόσο πολύ είχε εκθειαστεί κατά τον 18ο αιώνα, άρχισε σταδιακά να χάνει την αίγλη και τον θαυμασμό που απολάμβανε. Οι αναφορές των Γάλλων ταξιδιωτών στην Αμερική περί τα τέλη του 18ου αιώνα ήταν απογοητευτικές σχετικά με τις συνθήκες διαβίωσης και την εξέλιξη των ινδιάνων. Η έμφαση δεν δινόταν πλέον στην εντυπωσιακή

σωματική τους διάπλαση, στην έμφυτη απλότητα και αθωότητά τους, αλλά στη θλιβερή καθημερινότητα, και στις δυσάρεστες αλλαγές στον τρόπο οργάνωσής της ζωής τους. Όταν για παράδειγμα ο Λουδοβίκος-Φίλιππος, Δούκας της Ορλεάνης, κατέφυγε το 1793 στην Αμερική μετά την εκτέλεση του πατέρα του, με χρηματοδότηση του Κυβερνήτη Μόρις, γέμισε το τετράδιό του με σημειώσεις που αφορούσαν κυρίως το πόσο εξαθλιωμένοι ήταν οι Ινδιάνοι που είχε συναντήσει. Ειδική μνεία έκανε μόνο στην ομορφιά των γυναικών Ιθαγενών, οι οποίες όμως αντιμετωπίζονταν με απαξίωση, έλλειψη σεβασμού και σκληρότητα (Roman 1990: 23-32).

Στην "απο-εξωτικοποίηση" της εικόνας των Ιθαγενών στις αρχές του 19ου αιώνα συνέβαλε και ο Γάλλος φιλόσοφος, ιστορικός και πολιτικός Βολνέ, ο οποίος έχοντας επισκεφθεί την Αμερική, δημοσίευσε το 1803 το έργο του *Γενικές Παρατηρήσεις Πάνω στους Ινδιάνους ή Αγριους της Βόρειας Αμερικής*. Στο σύγγραμμά του αυτό, οι Ινδιάνοι της Αμερικής ταυτίζονταν με τους βάρβαρους και ο ιδεότυπος του ευγενούς Ιθαγενούς αντιστρέφεται ολοκληρωτικά. Ο Ιθαγενής δεν αποτελεί πλέον παράδειγμα προς μίμηση, αλλά μια ξεχωριστή πρωτόγονη κατηγορία ατόμων με κατώτερα χαρακτηριστικά, που προσβάλλουν το ανθρώπινο είδος. Εδώ είναι εμφανής η επιρροή της θεωρίας του κλίματος, την οποία ο Βολνέ αναπτύσσει κυρίως μέσω του βιβλίου του *Πίνακας του Κλίματος και του Εδάφους των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής*. Ο Γάλλος φιλόσοφος και ιστορικός, θεωρούσε ότι οι αρχαίες κοινωνίες ήταν βάρβαρες και ανισοτικές. Με το πρόσχημα της επίδειξης γενναιότητας και διεκδίκησης της δόξας προκαλούσαν αναταραχές που κατέληγαν σε αταξία και χάος (Duvernay-Bolens 1998: 153-154). Με τον ίδιο τρόπο, οι κοινωνίες των Ιθαγενών, είχαν παραμείνει στάσιμες στο πρώιμο αυτό και μακρινό στάδιο του πολιτισμού. Ο Βολνέ στην αρχαιότητα και στους Ιθαγενείς, δεν αναγνώριζε παρά μόνο αγριότητα, ωμή βία, και μη αναγνώριση του δικαιώματος της περιουσίας, βασική προϋπόθεση για την απρόσκοπτη πρόοδο του ατόμου και της κοινωνίας.

Οι απόψεις αυτές του Βολνέ, αντανακλούσαν τον νέο αξιακό χάρτη και τα νέα πρότυπα που εισήγαγε η μετα-επαναστατική εποχή, αποκαθλώνοντας την εξιδανικευμένη εικόνα της Αμερικής την οποία είχαν χτίσει οι Γάλλοι

Διαφωτιστές του προηγούμενου αιώνα (Dyvernay-Bolens 1998: 156). Η ισχυρή πια αστική τάξη απαιτούσε την υιοθέτηση ενός νέου ήθους που θα έδινε προτεραιότητα στην οργανωμένη με νόμους πολιτεία, στην ευταξία, στην ειρήνη, στη σταθερότητα και στην εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πόρων, έτσι ώστε να διευκολυνθεί η ανάπτυξη της οικονομίας και του εμπορίου. Η νομαδική ζωή, οι συνεχείς μετακινήσεις, οι πόλεμοι, η έλλειψη εθνικής και κοινωνικής συνοχής, χαρακτήριζαν περισσότερο μια παρελθούσα πρωτόγονη περίοδο του ανθρώπινου γένους και δεν ανταποκρίνονταν πια στα καινούρια δεδομένα και στους αναμορφωμένους θεσμούς (Dyvernay-Bolens 1998).

Οι Τοκβίλ και Μπωμόν απέδωσαν στην υπερβολική ανεξαρτησία, στον εγωισμό, και στην άρνησή των ιθαγενών να ασχοληθούν με τη γεωργία, την απώλεια της ευκαιρίας να εξασφαλίσουν τόσο την ακέραιη παρουσία τους στον αμερικανικό εδαφικό χώρο, όσο και την αξιοπρεπή επιβίωσή τους. Για τους δύο Γάλλους περιηγητές η καλλιέργεια της γης και η εκμετάλλευση των πόρων της, πέρα από το ότι συμβάδιζε με τη συνεχή πρόοδο και τον πολιτισμό, ήταν σημαντική για έναν ακόμα λόγο. Ο δύσκολος χειμώνας του 1788 στη Γαλλία και η ξηρασία που είχε ακολουθήσει το καλοκαίρι, είχαν προκαλέσει την καταστροφή όλης σχεδόν της γεωργικής καλλιέργειας, και της συνεπακόλουθης έλλειψης σε τρόφιμα. Η πείνα που βίωσαν τα κατώτερα κυρίως στρώματα όχι μόνο λόγω της έλλειψης τροφίμων, αλλά και εξαιτίας των λάθος χειρισμών στη διαχείριση των αποθηκών του Κράτους, αποτέλεσε έναν ακόμα λόγο για την πυροδότηση της Γαλλικής Επανάστασης το 1789 (Wolloch 2013: 113).

Οι Μπωμόν και Τοκβίλ, ήταν ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένοι σε ό,τι αφορούσε τη σπουδαιότητα της διαχείρισης της γης και της παραγωγής γεωργικών προϊόντων, καθώς πίστευαν ότι μία λανθασμένη πολιτική, ή αβλεψίες μπορούσαν όχι μόνο να προκαλέσουν ανακατατάξεις και αναταραχές, αλλά και να εξοντώσουν ένα ολόκληρο έθνος. Ο Τοκβίλ λέει χαρακτηριστικά: *"Τους ιθαγενείς δεν τους διώχνουν οι Ευρωπαίοι. Η πείνα τους διώχνει"* (Tocqueville 2008: 325). Οι ιδέες του Διαφωτισμού και του φιλελευθερισμού οι οποίες είχαν εμποτίσει τον Μπωμόν και τον Τοκβίλ, τους ωθούσαν να ερμηνεύσουν την παρακμή και την σταδιακή εξαφάνιση των φυλών ως απόρροια της πεισματικής τους άρνησης να προσαρμοστούν στον δυτικό

πολιτισμό. Για τους δύο Γάλλους συντρόφους, οι ιθαγενείς της χώρας αυτής, φάνηκαν να είναι δεκτικοί μόνο απέναντι στις στρεβλώσεις του ευρωπαϊκού πολιτισμού (αλκοόλ, καταχρήσεις, κυνήγι του ευτελούς, απληστία), ενώ είχαν αρνηθεί πεισματικά να ενστερνιστούν τα θετικά του (γεωργική καλλιέργεια, εκχριστιανισμός), εμμένοντας σε έναν ανεξάρτητο τρόπο ζωής, "*στα έσχατα όρια της ελευθερίας*" (Tocqueville 2008 : 322).

Οι δύο στοχαστές και μελετητές, εντόπιζαν στους ιθαγενείς μια ακραία και σχεδόν αυτοκαταστροφική προσκόλληση στην ελευθερία. Θεωρούσαν δε, ότι παρά τις προσπάθειες των προτεσταντών ή των ιησουιτών να κάνουν τους ιθαγενείς να συνειδητοποιήσουν τα ευεργετικά αποτελέσματα που θα είχε ο εκχριστιανισμός και οι αξίες του πολιτισμού στη ζωή τους, εκείνοι αντιστέκονταν. "*Ο πολιτισμός γεννιόταν κάτω από το καλύβι και πέθαινε μέσα στα δάση*" (Tocqueville 2008 :327). Και λίγο παρακάτω: "*Το μεγάλο λάθος των νομοθετών αυτών των ινδιάνων ήταν ότι δεν είχαν καταλάβει πως για να δυνηθεί κάποιος να εκπολιτίσει έναν λαό, θα έπρεπε κατ' αρχήν να επιτύχει τη σταθεροποίησή του και αυτό γίνεται μόνο αν αρχίσει να καλλιεργεί τη γη. Κατ' αρχήν λοιπόν θα έπρεπε να κάνουν τους ινδιάνους γεωργούς*" (Tocqueville 2008 :328). Οι δύο σύντροφοι, όπως και όλος ο υπόλοιπος κόσμος, δεν μπορούσαν λοιπόν παρά να παρακολουθούν θλιμμένοι τις "*ινδιάνικες φυλές να λιώνουν εξ αιτίας της παρουσίας του Ευρωπαϊκού πολιτισμού, όπως το χιόνι κάτω από τις ακτίνες του ήλιου*", όπως λέει χαρακτηριστικά ο Τοκβίλ στο *Δεκαπέντε Ημέρες στην Ερημιά*.

Συμπεράσματα

Τα ρομαντικά κείμενα στα οποία καταγράφονται οι προσωπικές εντυπώσεις και εμπειρίες των Μπωμόν και Τοκβίλ, *Ταξίδι στη Λίμνη Ονείδα* και *Δεκαπέντε Ημέρες στην Ερημιά*, τα οποία δυστυχώς δεν έχουν μεταφραστεί ακόμα στα ελληνικά, συνιστούν ένα πολύτιμο και απαραίτητο συμπλήρωμα στην ανάγνωση και μελέτη του δίτομου βιβλίου του Τοκβίλ *Η Δημοκρατία στην Αμερική*. Η περιπλάνησή τους στην εξωτική, άγρια και ταυτόχρονα παραδείσια φύση ασκεί μία μεταφυσική επιρροή στους δύο Γάλλους διανοούμενους η οποία

τους φέρνει σε επαφή αφενός με τα θεία και αφετέρου με την αρχέγονη και πρωταρχική ιστορία και καταγωγή της Αμερικής στην οποία κατοικούν οι μυθικοί της ήρωες, οι ευγενείς ιθαγενείς (*noble savages*). Η αίσθηση, ή τουλάχιστον η αναζήτηση της αίσθησης του υψηλού, συνδεδεμένης με το υπερβατικό και τον τρόπο που προκαλεί ο αναχωρητισμός και η απομόνωση στα ενδότερα της απόκοσμης ομορφιάς μιας ανέγγιχτης φύσης, η οποία εγγυάται τη σταθερότητα και την ισορροπία, διαταράσσεται βίαια και αστραπιαία. Το δόγμα της «επέκτασης προς δυσμάς», το επονομαζόμενο στην Αμερική «*Manifest Destiny*», δηλαδή το επιβεβλημένο «ιερό καθήκον» των εποίκων να επεκταθούν προς τα δυτικά και σε όλο το βόρειο κομμάτι της ηπείρου, ανέτρεψε ριζικά όλα όσα είχαν δημιουργήσει το μύθο της Αμερικής στην Ευρώπη λόγω της μεταβολής που υπέστη το φυσικό τοπίο και το οικοσύστημα, της αλλοίωσης του τρόπου ζωής των αυτόχθονων πληθυσμών και της συνεχούς απώθησής τους. Οι Μπωμόν και Τοκβίλ παραλληλίζουν τον ριζικό αυτό μετασχηματισμό με την μετα-επαναστατική περίοδο στη Γαλλία, δηλαδή με την ανατροπή των παραδοσιακών δομών και θεσμών τη διατάραξη της σταθερότητας της κοινωνικοπολιτικής διάρθρωσης και τη βίαιη εκδίωξη των Γάλλων ευγενών (*nobles*), οι οποίοι δυστυχώς δεν κατάφεραν εποικίσουν επιτυχώς, να μεταφέρουν, να εδραιώσουν το πνεύμα τους, και τις αρετές του γαλλικού πολιτισμού στην Αμερική. Οι Μπωμόν και Τοκβίλ, θεωρούν ότι αν είχε επιβιώσει, επικρατήσει και ακμάσει η γαλλική κουλτούρα, η Αμερική δεν θα είχε παρακμάσει ήδη εν τη γενέσει της. Σε αντίθεση με τους Αμερικανούς πολιτικούς (κυρίως τον Τζέφερσον και τον Τζάκσον) παρατηρούν απογοητευμένοι το χάος να επικρατεί εις βάρος της τάξης, την παράδοση που αντιπροσωπεύουν η φύση και ο γηγενής πληθυσμός να εξαφανίζονται, και την ακόρεστη δίψα για πλουτισμό και ισότητα να ισοπεδώνει τα πάντα. Προς μεγάλη τους απογοήτευση παρακολουθούν «ό,τι είναι στέρεο να εξαυλώνεται»,²² ό,τι είναι νομαδικό να εξαφανίζεται και ό,τι είναι ρευστό να παραμένει.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους δύο ανώνυμους κριτές για τις πολύτιμες συστάσεις, τα οξυδερκή και ουσιαστικά σχόλιά τους, τα οποία συνεισέφεραν όχι μόνο στη βελτίωση του κειμένου, αλλά και στον επιστημονικό διάλογο, καθώς και το *Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών* για την επιλογή του άρθρου μου προς δημοσίευση.

---

¹ Οι αναφορές αυτές (*Rélations*) ονομάζονταν και *Εποικοδομητικές Επιστολές (Lettres Edifiantes)*. Συνήθως αφιερώνονταν στον χρηματοδότη της αποστολής και ουσιαστικά επρόκειτο για εκτενείς περιγραφές και πληροφορίες σχετικά με το γεωφυσικό περιβάλλον, το κλίμα, τις συνθήκες διαβίωσης στις περιοχές που ήταν εγκατεστημένοι οι μοναχοί, τη γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμα των ιθαγενών με τους οποίους έρχονταν σε επαφή, καθώς και άλλες χρήσιμες πληροφορίες. Συνιστούσαν ένα είδος ανθρωπολογικών και εθνογραφικών μελετών, περιζήτητων από το αναγνωστικό κοινό την εποχή εκείνη. Σταδιακά εντάχθηκαν στο δημοφιλές είδος της ταξιδιωτικής λογοτεχνίας.

² Κατά τη διάρκεια της Αμερικανικής Επανάστασης, αλλά και μετά τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας, υπήρχε μεγάλη εκδοτική κίνηση των βιβλίων που αφορούσαν την Αμερική, και δεν ήταν λίγοι οι συγγραφείς εκείνοι οι οποίοι παρακινούσαν μέσω αυτών τους Γάλλους πολίτες να ακολουθήσουν το αμερικανικό παράδειγμα. Ανάμεσά τους η Μαντάμ ντε Σταλ, και ο Κοντορσέ με έργο του *Περί της Επιρροής της Αμερικανικής Επαναστάσεως στην Ευρώπη (De l'Influence de la Révolution d'Amérique sur l'Europe)* 1786.

³ Το *υψηλό* αφορά σε μια πνευματική, διανοητική, ηθική, καλλιτεχνική, ή και μεταφυσική εγρήγορση και έγερση των αισθήσεων. Αναφέρεται ακόμα και στη μεγαλοπρέπεια, τη λαμπρότητα της φύσης και των συναισθημάτων που αυτή προκαλεί στον άνθρωπο.

⁴ Ο Μαλεζέρμπ (Guillaume-Chrétien de Lamoignon de Malesherbes), ανήκε στην κατηγορία των ευγενών αξιωματούχων (*noblesse de robe*) οι οποίοι καταλάμβαναν κατά τη διάρκεια του Παλαιού Καθεστώτος υψηλές κρατικές θέσεις, κυρίως στον τομέα της δικαιοσύνης και των οικονομικών. Σημáινον πολιτικό πρόσωπο, μετά το πέρας των νομικών του σπουδών ο Μαλεζέρμπ διετέλεσε Υπουργός, Πρόεδρος του Δικαστηρίου *Cour des Aides* στο Παρίσι, αρμόδιου επί θεμάτων δημοσιονομικού και φορολογικού δικαίου. Ως Διευθυντής Τύπου (*Directeur de la Librairie*) ήταν υπεύθυνος λογοκρισίας ελέγχου κάθε δημοσιευμένου υλικού στη Γαλλική Επικράτεια. Από τη θέση αυτή κατάφερε να στηρίξει την έκδοση της *Εγκυκλοπαίδειας* και να υπερασπιστεί τους Φιλόσοφους του Διαφωτισμού, όπως τον Ντιντερό, τον Ντ' Αλαμπέρ και τον Ρουσσώ. Ήταν επίσης ο συντάκτης του Διατάγματος των Βερσαλλιών (*Édit de Tolérance*) το 1787, σύμφωνα με το οποίο αναγνωριζόταν το δικαίωμα στους Προτεστάντες και στους Εβραίους να ασκούν ελεύθερα τα θρησκευτικά τους καθήκοντα στη Γαλλία. Κατά τη διάρκεια της δίκης του Λουδοβίκου XVI το 1792, ο Μαλεζέρμπ παραβρέθηκε στη Συντακτική Συνέλευση ως συνήγορος υπεράσπισης του Βασιλιά, ενώ οδηγήθηκε και ο ίδιος στη γκιλοτίνα το 1794, ένα χρόνο μετά την εκτέλεση του Λουδοβίκου XVI. Ο Μαλεζέρμπ διακατεχόταν από φιλελεύθερες ιδέες, ήταν υπέρ της Συνταγματικής Μοναρχίας, ενώ είχε προσπαθήσει ανεπιτυχώς να πείσει τόσο τον Βασιλιά Λουδοβίκο XV, όσο και τον Λουδοβίκο XVI για την αναγκαιότητα μείωσης της συγκεντρωτικής εξουσίας και της θέσπισης μεταρρυθμιστικών μέτρων στον τομέα της φορολογίας και όχι μόνο. Το 1771 διατύπωσε τις απόψεις του μέσω των επιστολών διαμαρτυρίας (*Remontrances*) που απευθύνονταν προς τον Βασιλιά Λουδοβίκο XV, και το 1775 προς τον Βασιλιά Λουδοβίκο XVI στις οποίες εξέθετε τις απόψεις του για τις αυθαιρεσίες και τον συγκεντρωτισμό της Βασιλικής Αυλής. Είχε προτείνει παράλληλα την υιοθέτηση Συντάγματος και τη σύγκληση των Γενικών Συνελεύσεων. Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον Μαλεζέρμπ και τη δράση του μπορούν να αναζητηθούν ενδεικτικά στα παρακάτω συγγράμματα: Egret, Jean. "Malesherbes, Premier Président de la Cour des Aides." *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, vol. 3, no 2, 1956, σσ. 97-119, Rogers, William. "From Malesherbes to Tocqueville: The Legacy of Liberalism." *The Journal of Historical Society*, vol. 6, no 3, 2006, σσ. 443-463, Badinter, Robert. *Remontrances Malesherbes*. Flammarion, 2002, Kelly, George. "The Political Thought of Lamoignon De

Malesherbes." *Political Theory*, vol. 7, no. 4, 1979, σσ. 485–508, Moureau, François. "Malesherbes et la Censure: Une Histoire à Relire?." *Dix-huitième Siècle*, vol. 50, no. 1, 2018, σσ. 527-547.

⁵ Η Αλίν Λε Πελετιέ ντε Ροζαμπό, μία εκ των εγγονών του Μαλεζέρμπ, είχε παντρευτεί τον μεγαλύτερο αδελφό του Ρενέ ντε Σατωμπριάν, Ζαν-Μπατίστ, και η έτερη, Λουίζ Λε Πελετιέ ντε Ροζαμπό, τον πατέρα του Αλέξις ντε Τοκβίλ, Ερβέ. Μετά την εκτέλεση του Ζαν-Μπατίστ Σατωμπριάν και της συζύγου του το 1794, τα παιδιά τους εγκαταστάθηκαν στην οικία του Ερβέ ντε Τοκβίλ και μεγάλωσαν μαζί με τον Αλέξις και τ' αδέρφια του.

⁶ Επρόκειτο για το μύθο μιας διάβασης στην Αμερική η οποία ένωνε τον Ατλαντικό με τον Ειρηνικό Ωκεανό μέσω του Καναδικού Αρκτικού Αρχιπελάγους.

⁷ Ο Σατωμπριάν το 1850 στο βιβλίο του *Mélanges Politiques et Littéraires (Πολιτικά και Λογοτεχνικά Σύμμεικτα)*, έξι χρόνια πριν από την έκδοση του βιβλίου του Τοκβίλ *Το Παλαιό Καθεστώς και η Επανάσταση* (1856) είχε διατυπώσει ότι η Γαλλική Επανάσταση ήταν η κατάληξη μιας μακροχρόνιας παρακαμής των φεουδαρχικών δομών, η οποία σε συνδυασμό με τις σπατάλες της Βασιλικής Αυλής και την αλόγιστη χορήγηση προνομίων στην αριστοκρατία οδήγησε τη μοναρχία στην καταστροφή και τον λαό σε εξέγερση.

⁸ Ο Θεϊσμός ή Φυσική Θρησκεία, υποστήριζε ότι ο Θεός βρίσκεται στη φύση και ότι τα έχει δημιουργήσει όλα με σοφία, τάξη και αρμονία. Γίνεται αντιληπτός μέσω της Λογικής μας. Κατά τον 18^ο αιώνα ο Θεϊσμός στηρίχθηκε από τους Φιλοσόφους οι οποίοι υποστήριζαν τη χειραφέτηση από την Εκκλησία, τα Ιερά Βιβλία και από τις παρεμβάσεις των Ηγεμόνων. Χαρακτηριστικά κείμενα που αναφέρονται στη Φυσική Θρησκεία είναι οι *Διάλογοι για τη Φυσική Θρησκεία* του Ντέιβιντ Χιουμ και το Κεφάλαιο «Η Ομολογία Πίστewς του Εφημέριου από τη Σαββοΐα» στον *Αιμίλιο* του Ρουσσώ.

⁹ Για τους όρους *locus amoenus* και *locus horridus*, «ευχάριστος» και «τρομακτικός τόπος» αντίστοιχα, βλέπε Curtius, R., E., 1991. *La Littérature Européenne et le Moyen-Age Latin*. Paris: P.U.F.

¹⁰ Μετά τη λήξη του Επταετούς Πολέμου το 1764 και την ήττα της Αυστρο-Γαλλο-Ρωσικής συμμαχίας που σφραγίστηκε με τη Συνθήκη των Παρισίων, η Γαλλία απογυμνώνεται εδαφικά και μετρά τεράστιες απώλειες.

¹¹ Σ. Κωνσταντακόπουλος, *Ατομικισμός, Επανάσταση, Δημοκρατία. Για την Πολιτική Θεωρία του Τοκβίλ*, Εκδ. Σαβάλλας, Αθήνα 2008, σελ. 56.

¹² Ο ηρωισμός ως αρετή είναι συνδεδεμένος με την προσωπική τιμή, το καθήκον και τη δόξα για την πατρίδα. Συνιστά ένα από τα κεντρικά θέματα της γαλλικής εποποιίας και της λογοτεχνικής παράδοσης φθάνοντας στο απόγειό του τον 17ο αιώνα με τα θεατρικά έργα του Κορνήλιου.

¹³ Για τον Λοκ ιδιοκτησία θεωρείται οτιδήποτε αποσπά ο άνθρωπος από τη φυσική του κατάσταση, αναμειγνύοντάς το με το μόχθο του και συνδέοντάς το με κάτι δικό του, ενώ ο Ρουσσώ αναγνωρίζει το "δικαίωμα του πρώτου καταλαβόντος".

¹⁴ Αναφορικά με την άποψη του Τοκβίλ για τον ατομικισμό στην Αμερική, βλέπε *Η Δημοκρατία στην Αμερική*, ό. π., Τόμος Β', μέρος 2^ο, Κεφάλαια II, III και IV, σσ. 517-523.

¹⁵ Tocqueville, A., 2008. *Η Δημοκρατία στην Αμερική*, Τόμος Α, 2^ο μέρος, Κεφ. IX. Αθήνα: Στοχαστής, σσ. 286-290.

¹⁶ Ο Τζέιμς Φένιμορ Κούπερ θεωρείται ο πρώτος μεγάλος Αμερικανός συγγραφέας που είχε τεράστια απήχηση στο γαλλικό αναγνωστικό κοινό, ενώ ο ίδιος έζησε για μεγάλο διάστημα στη Γαλλία. Υπήρξε μάλιστα φίλος του Λαφαγιέτ ο οποίος είχε πολεμήσει στο πλευρό του Τζωρτζ Ουάσιγκτον κατά τη διάρκεια του αγώνα της Αμερικής για ανεξαρτησία από το αγγλικό στέμμα.

¹⁷ Κατά την Τζακσονική Περίοδο κυριαρχεί η πολιτική, και ο κοινωνικός χαρακτήρας των κομμάτων. Παράλληλα συντελέστηκαν κοινωνικές αλλαγές οι οποίες διαμόρφωσαν ένα νέο ήθος με έμφαση στον ατομικισμό, το έντονο θρησκευτικό φρόνημα, ιδιαίτερα αυτό του προτεσταντισμού, η πρόοδος μέσω της ατομικής προσπάθειας, η ισότητα, και η αυτάρκεια και ευημερία μέσω εντατικής καλλιέργειας της γης. Βερέμης, Θ., 2010. *Η.Π.Α. Από το 1776 έως σήμερα. Η Εκδοχή ενός Ταξιδιώτη*. Αθήνα: Σιδέρης, και Kohl, L., F., 1989. *The Politics of Individual Parties and the American Character in the Jacksonian Era*, Oxford: Oxford University Press.

¹⁸ Αξίζει εδώ να αναφέρουμε ότι το όνομα του ιθαγενή ήρωα στην αμερικανική τριλογία του Σατωμπριάν ήταν Σακτάς (Chactas).

¹⁹ Ο Σατωμπριάν αναφέρει ότι οι περισσότεροι Γάλλοι έποικοι στηρίχθηκαν στις δικές τους δυνάμεις χωρίς καμία αρωγή ούτε από τη γαλλική Κυβέρνηση, ούτε και από τις εμπορικές εταιρείες, εν

αντιθέσει με τους εποίκους άλλων χωρών. Chateaubriand, *Voyage en Amérique suivi des Natchez*, ό. π., σ. 35.

²⁰ Περισσότερες πληροφορίες μπορούν να αναζητηθούν στα έργα: *Φυσική Ιστορία* του Μπουφόν (*Histoire Naturelle*) 1749, *Φιλοσοφικές Αναζητήσεις σχετικά με τους Αμερικανούς* (*Recherches philosophiques sur les Américains*) 1771 του Ντε Πόου, *Το Πνεύμα των Νόμων* (*Esprit des Lois*) 1748 και *Περσικές Επιστολές* (*Lettres Persanes*) 1721 του Μοντεσκιέ.

²¹ Οι απόψεις του Βολταίρου για τους ιθαγενείς εκφράζονται στο κεφάλαιο "Περί των Γαλλικών Κτήσεων στην Αμερική" (*Des possessions des Français en Amérique*) του *Δοκιμίου Περί των Ηθών και του Πνεύματος των Εθνών* (*Essai sur les Moeurs et l' Esprit des Nations*) 1756, στον *Καντίντ* (*Candide*) 1759, και στον *Ενζενού* (*Ingénu*), 1767.

²² Δανείζομαι εδώ τη γνωστή φράση από το πρώτο κεφάλαιο του *Μανιφέστου του Κομμουνιστικού Κόμματος* με τίτλο «Αστοί και Προλετάριοι» των Μαρξ και Ένγκελς, εκδόσεις Θεμέλιο, 1999.

Βιβλιογραφία

- Κοκκινάκης, Γ., 2012. *Εξουσία και Ελευθερία. Η συγκρότηση των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής 1776-1789*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Κωνσταντακόπουλος, Σ., 2008. *Ατομικισμός, Επανάσταση, Δημοκρατία. Για την Πολιτική Θεωρία του Τωκβίλ*. Αθήνα: Σαβάλλας.
- Adler, J., 2006. Cultivating Wilderness: Environmentalism and Legacies of Early Christian Ascetism. *Comparative Studies in Society and History*, 48 (1), pp. 4-37.
- Brown, F., (eds.), 2010. *Letters from America. Alexis deTocqueville*. New Heaven, Connecticut: Yale University Press.
- Burke, E., 2016. *Περί του Υψηλού και του Ωραίου*. Αθήνα: Σταμούλης. Collins, M., F., 1996. Cooper and the American Dream. *PMLA*, 18 (1), pp. 79-94.
- Cooper, J., F. 2001. *Ο Τελευταίος των Μοϊκανών*, Αθήνα: Παπαδόπουλος. Curtius, R., E., 1991. *La Littérature Européenne et le Moyen-Age Latin*, Paris: P.U.F.
- De Beaumont G., 1840. *Marie ou l' Esclavage aux Etats – Unis*. Paris: Librairie de Charles Gosselin, 1840. Online "Les Classiques des Sciences Sociales" http://classiques.uqac.ca/classiques/beaumont_gustave_de/marie_ou_esclavage_aux_EU/Marie_esclavage_EU.pdf.
- De Chateaubriand F., R., 1850. *Mélanges Politiques et Littéraires*, Paris: Librairie Firmin Didot Frères.
- De Chateaubriand F., R., 1978. *Essai sur les Révolutions*. Paris: Bibliothèque de la Pléiade, Gallimard.
- De Chateaubriand F., R., 1827. *Les Natchez*. Paris: Henry Colburn.
- De Chateaubriand F., R., 1838. *Voyage en Amérique suivi des Natchez*. Paris: Librairie Lefèvre.
- De Chateaubriand F., R., 1989. *Mémoires d' Outre-Tombe*. Paris: Garnier.
- De Chateaubriand, F., R., 1993. *Αταλά – Ρενέ*. Αθήνα: PRINTA.
- De Condorcet, N. 2006. *Σχεδιάγραμμα για έναν Ιστορικό Πίνακα των Προόδων του Ανθρώπινου Πνεύματος*. Αθήνα: Πόλις. De Tocqueville A., de Beaumont, B. 1845. *Système Pénitentiaire aux États-Unis et de son Application en France; Suivi d'un Appendice sur les Colonies Pénales et de Notes Statistiques*. Paris: Librairie de Charles Gosselin.

-
- De Tocqueville A., 1861. Visit to Lake Oneida. In: *Memoir, Letters and Remains of Alexis de Tocqueville Vol. 1*. London: Macmillan and Co, 1861, pp. 131-139, Online. "The Online Library of Liberty"
<https://oll.libertyfund.org/titles/tocqueville-memoir-letters-and-remains-of-alexis-de-tocqueville-vol-1>.
- De Tocqueville A., 1904. *Quinze Jours au Désert and Voyage en Sicile*. Oxford: Oxford Modern French Series, Clarendon Press.
- De Tocqueville A., 2008. *Η Δημοκρατία στην Αμερική*. Αθήνα: Στοχαστής.
- De Tocqueville A., 2012. *Το Παλαιό Καθεστώς και η Επανάσταση*. Αθήνα: Πόλις.
- De Lahontan, 2005. *Dialogues Curieux Entre l'Auteur et un Sauvage de Bon Sens qui a Voyagé*. Paris: Sulliver.
- Diderot, D., 2006. Συμπλήρωμα στο Ταξίδι του Μπουγκενβίλ. Στο *Τρεις Ιστορίες*. Αθήνα: Πόλις, σσ. 75-137.
- Doak R., 2008. The Natural Sublime and American Nationalism: 1800-1850. *Studies in Popular Culture*, 25 (2), pp. 13-22.
- Duvernay-Bolens, J., 1998. De la Sensibilité des Sauvages à l' Epoque Romantique. *L' Homme*, 145 (1), pp. 143-168.
- Fumaroli, M., 2003. Chateaubriand et Tocqueville. *Revue des Deux Mondes*, pp. 23-78.
- Gunn, J., and Beard, D., 2003. On the Apocalyptic Sublime. *Southern Journal of Communication*, 65 (4), pp. 198-207.
- Irlam, S., 1993. Gerrymandered Geographies: Exoticism in Thomson and Chateaubriand. *Modern Language Notes*, 108 (5), pp. 891-912.
- Jardin A., 1988. *Tocqueville. A Biography*. New York: Farrar Straus and Giroux.
- Jefferson, T., 1832. *Notes on the State of Virginia*. Boston: Lilly and White. Online Library of Congress: <https://www.loc.gov/resource/lhbc04902/?st=gallery>
- Lacam, J., P., 2013. *Les Indiens de Tocqueville: Témoignage et Réflexions sur l' Amérique Indienne des Années 1830*. Paris: L'Harmattan.
- Le Scanff, Y., 2007. *Le Paysage Romantique et l' Expression du Sublime*. Ceyzérieu: Champ Vallon.
- Locke, J., 1990. *Δεύτερη Πραγματεία περί Κυβερνήσεως*. Αθήνα: Γνώση.
- Lounissi, C., 2006. Penser la Révolution Américaine en France: Enjeux Philosophiques et Historio-Graphiques. *Cercles*, 16 (2), pp. 96-113.
- Marienstras, E., 1976. *Les Mythes Fondateurs de la Nation Américaine*. Paris: Maspero.
- Marx, K., Engels, F., 1999. *Το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού Κόμματος*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Montaigne, 2003. *Δοκίμια, Βιβλίο Πρώτο*. Αθήνα: Εστία.
- Paltieli, G., 2016. 'Solitude de son proper coeur': Tocqueville and the Transformation of Democratic Solitude. *The Tocqueville Review*, 37 (1), pp. 183-206.
- Pierson G., W., 1938. *Tocqueville and Beaumont in America*. New York: Oxford University Press.
- Roman, A., 1990. Mondes Nouveaux, Vices Anciens: Journal de Voyage de Louis-Philippe en Amérique, Impressions de Jeunesse. In: M., R., Morris, Michel, eds., *Images of America in Revolutionary France*. Washington D. C.: Georgetown University Press, pp. 23-32.

-
- Rousseau Jean-Jacques, *Το Κοινωνικό Συμβόλαιο*, μτφρ. Γρηγοροπούλου Β., Σταϊνχάουζερ Α., Πόλις, 2006.
- Rousseau Jean Jacques, *Πραγματεία περί της καταγωγής και των θεμελίων της ανισότητας ανάμεσα στους ανθρώπους* (1755), μτφρ. Αλεξίου-Καναγκίνη Μ., Αθήνα: Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή, 2006.
- Ryan, V., L., 2001. The Physiological Sublime: Burke's Critique of Reason. *Journal of the History of Ideas*. 62 (2), pp. 265-279.
- Satz, R., 2002. *American Indian Policy in the Jacksonian Era*. Norman Oklahoma: University of Oklahoma Press.
- Sweet T., 1994. Pastoralism and the Marketplace: Eighteenth Century Ideologies of Farming. *American Literature*, 29 (1), pp. 59-80.
- Valsania M., 2004. 'Our Original Barbarism': Man vs Nature in Thomas Jefferson's Moral Experience. *Journal of the History of Ideas*, 65 (4), pp. 627-645.
- Volney, C., F., 1825. *Tableau du Climat et du Sol des États-Unis d'Amérique*. Paris: Parmantier. Online, The Project Gutenberg Ebook <https://www.gutenberg.org/files/46870/46870-h/46870-h.htm>
- Volney, C., F., 2009. *Observations Générales sur les Indiens ou Sauvages d'Amérique du Nord*. Paris: Coda.
- von La Roche S., 1798. *Erscheinungen am See Oneida*. Online Brigham Young University, Scholars Archive <https://scholarsarchive.byu.edu/sophiefiction/82/>.
- Wolloch, N., 2013. The Liberal Origins of the Modern View of Nature. *The Tocqueville Review*, 34 (2), pp. 107-131.